

בס"ד. ש"פ וישב, מבה"ח טבת, ערב חנוכה, ה'תשי"ט

(הנחה בלתי מוגה)

להבין! ההפרש בין נרות חנוכה לנרות שבת ונרות המקדש², שנרות המקדש צריכים להדליקם מבעוד יום דוקא, מפלג המנחה, שהוא שעה ורביע קודם שקיעת החמה³ (שזהו גם קודם התחלת השקיעה), וגם נרות שבת צריכים להדליק מבעוד יום, וכדאיתא בגמרא⁴ דביתהו דרב יוסף הות מאחרה ומדלקת (נר של שבת סמוך לחשיכה), אמר לה רב יוסף תניא לא⁵ ימיש עמוד הענן יומם כו', מלמד שהי' עמוד הענן משלים לעמוד האש, ופירש רש"י שהי' עמוד הענן משלים אורו לעמוד אש, שהי' עמוד האש בא קודם שישקע עמוד הענן, אלמא אורח ארעא בהכי. והרי בודאי שדביתהו דרב יוסף לא הדליקה אחרי השקיעה, וגם לא בין השמשות, דהרי ספק חשיכה ספק אינו חשיכה אין מדליקין (שהרי זה ספק לילה)⁶, ועוד זאת, שבודאי הדליקה עכ"פ זמן מועט קודם לזה, שהרי תוספת שבת מדאורייתא⁷. ומ"מ אמר לה רב יוסף כנ"ל, לפי שצריך להדליק הרבה זמן קודם השקיעה דוקא, משא"כ בנרות חנוכה שנינו⁸ שמצותה משתשקע החמה דוקא, וסוף זמן השיעור דנרות חנוכה הוא עד כליא רגלא דתרמודא⁹. וצריך להבין הטעם שנשתנו נרות חנוכה מנרות שבת ונרות המקדש.

בהנה כללות ענין הנרות הוא בכדי להאיר את החושך, וענינו ברוחניות הוא להאיר את חשכת עוה"ז, שזהו תכלית כוונת כללות כל ההשתלשלות, שיאיר אור בעוה"ז דוקא, וכמ"ש רבינו⁹ שתכלית

3 ראה לחם משנה הל' תפלה פ"ג ה"ב.
ד"ה תנו רבנן נ"ח תשל"ח (תו"מ שם ע'
קסב) הערה 11.

4 שבת כג, ב (ובפרש"י).

5 בשלח יג, כב.

6 שבת לד, א במשנה.

7 שו"ע אדה"ז או"ח סרס"א ס"ד.

8 שבת כא, ב.

9 תניא פל"ו.

1 בכלל הבא לקמן — ראה ד"ה מצותה משתשקע החמה תרע"ח (סה"מ תרע"ח ע' קיב ואילך). וראה גם ד"ה הנ"ל דש"פ וישב, חנוכה, מבה"ח טבת ה'תשי"ג (תו"מ ח"ו ע' 232 ואילך).

2 ראה ד"ה מצותה משתשקע החמה באוה"ת חנוכה כרך ה תתקמ, ב. ד"ה הנ"ל בסה"מ תר"ל (ס"ע מג ואילך). תרנ"ד (ע' צז). תשל"ח (תו"מ סה"מ כסלו ע' קסט ואילך). וש"נ.

הכוונה אינה בשביל עולמות העליונים, כמו עולם האצילות, הואיל ולהם ירידה מאור פניו ית'. והיינו¹⁰, שאי אפשר לומר שהכוונה הוא בשביל האצילות, שהרי ידוע שעשר הספירות נמצאים במקורם בהעלם, והו"ע ע"ס הגנוזות, ובהיותם במקורם היו באופן נעלה הרבה יותר באין ערוך, ועד"מ אור השמש שהוא כלול גם במקורו בגוף השמש, ומבאר רבינו בתניא¹¹ שבהיותו כלול במקורו הרי הוא נעלה הרבה יותר מכמו שהוא בא בהתפשטות. וכמו"כ יובן גם בענין הע"ס דאצילות, שכאשר באים באצילות בגילוי הרי זה ירידה לגבי כמו שהיו בהעלמם במקורם. ולכן אי אפשר לומר שהכוונה היא בשביל האצילות. ועוד זאת, שהרי עשר הספירות, וכן כללות ההשתלשלות, ענינם הוא אור והארה בלבד, וכוונת ההתהוות היא בהעצמות, וא"כ אי אפשר לומר שכוונת העצמות היא בשביל האור והגילוי, שהרי ענין הגילוי אינו בערך כלל לגבי העצמות. ומ"ש במ"א שכוונת ההתהוות היא בשביל הגילוי, אין הכוונה לבחי' הגילויים, אלא הכוונה היא להתגלות העצמות, היינו, שעצמותו ומהותו כפי שהוא מצד עצמו יהי' בגילוי (עד כמה ששייך ענין הגילוי בעצמותו). וענין גילוי העצמות (שלמעלה מבחי' הגילויים) אפשר להיות בעוה"ז דוקא, וכמ"ש בתניא¹² שכך עלה ברצונו שיהי' נח"ר לפניו ית' כד אתכפיא סט"א כו', והיינו שבעוה"ז יהי' התגלות העצמות. וכללות הענין בזה הוא ההפרש בין ביי"ע לאצילות ולמעלה מאצילות, שבאצילות ולמעלה מאצילות הו"ע האור והגילוי, שהם בדביקות כו', משא"כ התהוות ביי"ע היא בדרך אין ערוך, יש מאין, ובזה דוקא מתגלה העצמות. ובפרטיות יותר הנה בבי"ע גופא עיקר הכוונה והתגלות העצמות היא בעוה"ז דוקא, וכמ"ש בתניא⁹, שעוה"ז הוא התחתון במדריגה שאין תחתון למטה ממנו. והיינו, שעולמות בריאה ויצירה הרי יש בהם ענין האור והגילוי, דלא מבעי עולם הבריאה שהוא רק אפשרי המציאות בלבד, אלא גם עולם היצירה שהוא מציאות ויש בו טו"ר מחצה על מחצה¹³, מ"מ הרי יש בו אור וגילוי. והרי הכוונה אינה בענין הגילויים כנ"ל. ולכן דוקא בעולם הזה שנרגש בו שמציאותו מעצמותו, מתגלה עצמותו ית', שמציאותו מעצמותו כו', כמ"ש באגה"ק¹⁴. ואע"פ שההרגש שמציאותו מעצמותו שבעוה"ז הוא רק בהרגשתו בלבד, הרי הא גופא שנרגש אצלו כן, הוא לפי שבאמת הנה

10) ראה גם ד"ה אדם כי יקריב תרס"ט
 (סה"מ תרס"ט ע' קנז ואילך).
 עולמות) בהקדמה להדרוש. ועוד.

13) ראה עץ חיים שער מג (שער ציון
 14) סימן כ.

11) ראה גם ד"ה אדם כי יקריב תרס"ט
 (סה"מ תרס"ט ע' קנז ואילך).

12) שער היחוד והאמונה פ"ג.

14) פכ"ז (לד, א).

אמיתית מציאותו של יש הנברא הוא מציאות יש האמיתית¹⁵. וכידוע שכל הענינים שישנם עכשיו יתגלו לעתיד, ועד"ז בנוגע לההרגש שביש הנברא שמציאותו מעצמותו, שזהו לפי שבאמת כן הוא, אלא שעכשיו הוא בהעלם, ולעת"ל יהי' זה בגילוי, שיורגש בהיש הנברא שמציאותו היא יש האמיתי שמציאותו מעצמותו, ולכן גם עכשיו יש בו ההרגש שמציאותו מעצמותו. וזהו כללות ההפרש בין יש לאור, שבאור נרגש שיש לו מקור, והוא המאור. וענין זה שהאור נרגש בו מקורו, אין הכוונה להרגש השכל, והיינו שההתבוננות במציאות האור מכרחת שנמשך מהמאור, שהרי ענין זה יש גם ביש הנברא, שמצד התבוננות השכל בענין היש בהכרח לומר שכל מציאותו הוא רק האין האלקי המהוה מחי' ומקיים אותו תמיד בכל רגע ורגע (כמבואר בשער היחוד והאמונה¹⁶, ובפרט בהמאמרים שלאח"ז¹⁷), אלא שבהיש הרי זה מוכרח רק מצד הרגש השכל, משא"כ באור אין זה מצד השכל בלבד, כי אם שבגוף מציאות האור נרגש מקורו. וזהו הטעם שהביטול דאור הוא הביטול דכולא קמי' כלא חשיב, כלא (בכ"ף הדמיון) דייקא, לפי שהרגש מקורו פועל שלא יהי' בבחינת לא (עס מאַכט אים פאַר אויס לא), אלא שיהי' רק כלא. משא"כ יש הנברא שאין בו הרגש מקורו, הנה בו הוא הביטול האמיתי להיות לא ממש, כי כל מציאותו הוא רק היש האמיתי, ואין¹⁸ עוד מלבדו¹⁹. וזהו"ע התגלות העצמות שבעוה"ז דוקא, שבשביל זה הוא כל ענין ההשתלשלות.

ג) **ובזה** יובן מ"ש²⁰ זורח השמש ובא השמש ואל מקומו שואף זורח הוא שם, דלכאורה אינו מובן איך אפשר לומר אל מקומו שואף זורח הוא שם, היינו, שהזריחה הוא במקום השקיעה, הרי זה היפך הדברים. ורש"י פירש שכאשר תזרח שחרית ותשקע ערבית ותלך כל הלילה, שואפת לשוב אל מקום אשר זרחה אתמול משם, שתזרח שם גם היום, אבל הרי אין מקרא יוצא מידי פשוטו²¹, ופשטות הכתוב הוא שבשקיעתה אז היא זורחת, וצריך להבין הפירוש בזה, דלכאורה הרי זה היפך הדברים. וגם צריך להבין מ"ש אל מקומו שואף, שמזה משמע שהמקום שהי' בו בתחלה, אינו מקומו האמיתי, ומקומו האמיתי הוא כששוקע דוקא. אך הענין הוא, דשמש קאי על שמש הוי"ע²², שהו"ע האור

18) ואתחנן ד, לה.

19) ראה סה"מ תרס"א ע' קצו ואילך.

20) קהלת א, ה.

21) שבת סג, א. וש"נ.

22) ע"פ תהלים פד, יב.

15) ראה ביאורי הזהר לאדרמו"ר האמצעי

16) בלה מג, ג. ד"ה באתי לגני תשי"א פ"ד

(תו"מ סה"מ שבת ע' רסו ואילך).

16) פ"א.

17) ראה סה"מ תרמ"ג ע' מ. ובכ"מ.

והגילוי. וכיון שהאור מצד עצמו במקום זריחתו אין בו התגלות העצמות כנ"ל, לכן אין זה נקרא מקומו, לפי שמקומו קאי על העצמות, כמארו"ל²³ הוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו, דאמיתית הענין דמקומו הוא העצמות, ולכן מקום הזריחה אינו מקומו, כי אם מקום השקיעה דוקא, שהוא ההעלם דעוה"ז, הנה זהו מקומו האמיתי, שבזה הוא התגלות העצמות. וזהו ג"כ מ"ש אל מקומו שואף זורח הוא שם, שאמיתית הזריחה היא במקום השקיעה דוקא, לפי שמקום הזריחה, היינו כשמאיר האור והגילוי, אינו אמיתית ענין האור, שהרי העצמות אינו בגילוי, אלא דוקא בענין ובא השמש, בחושך עוה"ז, שם הוא אמיתית הזריחה, אמיתית ענין הגילוי, דהיינו התגלות העצמות. ומכל זה מובן שתכלית הכוונה היא שתהי' התגלות העצמות בעוה"ז דוקא, והרי המשכת העצמות היא ע"י נר מצוה ותורה אור²⁴, וזהו שנר חנוכה מצותה משתשקע החמה, שזוהי תכלית הכוונה שע"י הנר מצוה יהי' גילוי העצמות משתשקע החמה דוקא, היינו בחושך דעוה"ז.

ד) **וביאור** הטעם שנרות שבת צריכים להדליקם מבעוד יום דוקא, יובן ע"פ הידוע שיש ב' אופנים בעבודה, העלאה מלמטה למעלה והמשכה מלמעלה למטה. וזהו ב' הפירושים בפסוק²⁵ ארומך אלקי המלך, פי' הא', לרומם בחי' אלקי המלך מלמטה למעלה בבחי' הרוממות. ופירוש הב', להמשיך בחי' הרוממות בבחי' אלקי המלך.

והענין הוא, דהנה, אלקי המלך קאי על חיות העולמות שהיא מבחי' מלכות בלבד, שהמלכות היא בחי' היותר אחרונה, כי, הגם שכל הספירות הם הארה בלבד, ונקראים בשם לבושים כו', מ"מ, הרי כל הספירות ענינם הוא לגלות אלקות, משא"כ ספירת המלכות שהיא ענין ההעלם. ויובן זה עד"מ באדם למטה, שיש הפרש בין שאר הכחות לכח המלכות, שהמלכות היא בחי' שם בלבד, כמ"ש²⁶ מלך שמו נקרא עליהם, והיינו, שעם היות שגם כל שאר הכחות אינם עצם הנפש אלא רק לבושים להנפש, מ"מ, הרי ענין הכחות הוא שהם מגלים את הנפש, שהנפש מתגלה בהכחות שעל ידם יודעים שהוא חכם וחסדן כו', משא"כ ענין השם, הרי כפי שהוא בגלוי לא נראה בו ששייך להנפש, שהרי יכול להקרא גם בשם אחר, ואין נפק"מ כלל אם נקרא בשם זה או בשם אחר, שזהו הוראה

25) תהלים קמה, א. וראה ד"ה כי אתה נרי ה' בתו"א מקץ (מ, ב).
26) ע"פ פיוט "אדון עולם".

23) ב"ר פס"ח, ט.
24) משליו ו, כג.

שאינן להשם שייכות להאדם כלל, והוא בבחי' העלם. והגם שמבואר במ"א²⁷ שהשם הוא אמיתית החיות, הנה זהו כפי שהוא באמיתית ענין השם, אבל המבואר כאן הוא בענין הגילוי, ובוהא אין הפרש כלל אם יהי' נקרא בשם זה או בשם אחר, לפי שענין השם אינו גילוי הנפש כמו שאר הכחות, אלא הוא בחי' העלם. וכל זה הוא בכללות ענין השם גם כפי שהוא בהאדם עצמו, ובפרט כפי ששמו נקרא על איזה דבר, שהוא בחי' העלם ביותר. וכמו"כ יובן גם למעלה, שכל הספירות, עם היותם לבושים בלבד, הרי ענינם הוא גילוי אלקות, וכמאמר²⁸ איהו וחיהו וגרמוהי חד, משא"כ בחי' המלכות אין ענינה לגלות אלקות, וראי' לזה, שהרי המלכות היא שרש הנבראים, שמהוה את הנבראים דבי"ע, ונת"ל בענין היש שאין נרגש בו מקורו, וא"כ, אם נאמר שהמלכות היא כמו כל הספירות שענינם לגלות, לא הי' ביכולתה להוות את היש, ובהכרח לומר שהיא בחי' העלם. וכל זה הוא בעצם בחי' המלכות, גם כפי שהיא באצילות, ובפרט כפי שהיא בהמשכתה בבי"ע להיות מלך שמו נקרא עליהם, הרי היא בודאי בבחי' העלם והסתר ביותר. ולכן צריך לפעול בה ענין הרוממות. ויש בזה ב' אופנים, העלאה מלמטה למעלה, והמשכה מלמעלה למטה, שזהו ב' הפירושים שבארוממך אלקי המלך.

ויובן ההפרש בין ב' האופנים עד"מ מרב המשפיע שכל לתלמיד שבאין ערוך, שיש בזה ב' דרכים. דהנה, כאשר התלמיד הוא בר שכל בעצם, והוא בבחי' כלי, אלא שרחוק ערכו משכל הרב, אזי הסדר הוא שהרב מצמצם את שכלו לפי ערך כלי התלמיד, ועי"ז נזדכך כלי המקבל, ומתעלה ונעשה כלי לשכל נעלה יותר, ועד שבמשך הזמן נעשה כלי לקבלת שכל הרב, שזהו הסדר דהעלאה מלמטה למעלה, היינו שנזדכך ונתעלה לאט לאט. אמנם כאשר המקבל אינו כלי כלל, והיינו שהוא באין ערוך לגמרי אל הרב, אזי הסדר הוא באופן של המשכה מלמעלה למטה, שהרב משפיע לו את עצם שכלו כמו שהוא, שהרי מצד עצם האור ביכולתו לירד גם למטה מטה, דכל הגבוה ביותר יכול לירד למטה ביותר. והיינו שאין זה כמו בהאופן דהעלאה מלמטה למעלה שהמקבל מזדכך, כי אם שהאור יורד למקום המקבל כמו שהוא. והמעלה באופן זה היא שאז נמשך עצם ופנימיות האור, דמאחר שאין זה מצד הכלים, כי אם מצד האור, הרי נמשך גם עצם ופנימיות האור כו', ונמשך

(27) ראה של"ה בהקדמה בית המקדש (יד), ע' טז). סה"מ תרצ"ט ע' 163 ואילך. ועוד.
(א) אור"ת להה"מ סי"ד (בהוצאת תשס"ו ריש (28) תקנ"ז בהקדמה (ג, ב).

למקום המקבל. ועד"ז יובן למעלה, דפירוש הא' בארוממך אלקי המלך הוא העלאת בחי' המלכות לבחי' הרוממות, שזהו"ע של עלי' צעד אחר צעד כו', משא"כ פירוש הב' הוא באופן שהאור כמו שהוא יורד לבחי' המלכות במקומה, דמצד עצם האור יכול לירד גם למקום החושך, וכמ"ש²⁹ והוי' יגי' חשכי, והוי' בתוספות וא"ו, שלכן יכול להאיר גם במקום החושך³⁰. וזהו ההפרש בין נרות שבת לנרות חנוכה, דנרות שבת ענינם הוא העלאה מלמטה למעלה, ולכן צריך להדליקם מבעוד יום דוקא, משא"כ נרות חנוכה ענינם הוא המשכה מלמעלה למטה, ולכן מצותה משתשקע החמה דוקא.

(ה) **ועפ"ז** יובן גם ששיעור זמן הדלקת נר חנוכה הוא עד דכליא רגלא דתרמודאי. דהנה איתא בספרי הקבלה³¹ שתרמוד איתיות מורדת. וענין מורדת הוא אשה שאין עושה רצון בעלה, דאשה כשרה עושה רצון בעלה³², ואין האשה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי³³, וענינו בעבודת הוי', שאשה כשרה שעושה רצון בעלה הו"ע הביטול לאלקות, וזהו"ע הכלי, כלי ריקן, וכמשנ"ת בארוכה בהמאמרים הקודמים³⁴ בענין העבודה דכלי ריקן, שצריך לפעול בעצמו שלא יהיו לו שום רצונות כלל, שזה אני רוצה וזה איני רוצה כו'. ועד"מ בעשיית כלי בגשמיות, שהסדר הוא שתחלה צריך להכות בקורנוס על המתכת ולפשוט אותו לגמרי, ואח"כ צריך לכופפו ולעשות ממנו כלי, וכמו"כ הוא בעבודה, שתחלה צריכה להיות העבודה דפשיט, שלא יהיו לו רצונות כלל, ואח"כ העבודה דכייף³⁵. וזהו שתחלת העבודה הוא בביטול והודאה. וכמו"כ הוא בעבודת כל יום, שהתחלת העבודה היא באמירת מודה אני, הודו להוי', ואח"כ היא העבודה דפסוד"ז וכו', עד להביטול דק"ש בבחי' בכל מאדך³⁶, ועד להביטול דשמו"ע שהוא בבחי' ביטול במציאות. וכמשנ"ל³⁷ בענין הביטול דשמו"ע שהוא שלמעלה מטו"ד, בחי' פנימיות הלב, שעיי"ד ממשיך רצון חדש, והיינו לפי שהוא בביטול כל מציאותו לגמרי.

ואילך (תו"מ חכ"ג ע' 281 ואילך). ד"ה ארשב"נ פ"ה (לעיל ע' 20 ואילך). ד"ה כנשר פ"ד (לעיל ס"ע 40 ואילך).
 (35) ראה ר"ה כז, ב. וראה סה"מ תרפ"ט ע' 8.
 (36) ואתחנן ו, ה.
 (37) ד"ה פדה בשלום די"ט כסלו פ"ג ואילך (לעיל ע' 241 ואילך).

(29) שמואל-ב כב, כט.
 (30) תו"א מקץ מא, א.
 (31) עמק המלך שער קרית ארבע ר"פ קיא (קח, א). קהלת יעקב ערך תרמוד.
 (32) תדבאר פ"ט. הובא ברמ"א אה"ע סו"ס סט.
 (33) סנהדרין כב, ב.
 (34) ד"ה תקעו דש"פ נצבים תשח"י פ"ג

והגם שבתפלת שמו"ע ישנו ענין בקשת צרכיו, ולכאורה הרי זה היפך ענין הביטול במציאות, הנה הענין בזה, שע"י הקדמת העבודה דק"ש בבחי' בכל מאדך, אזי אינו מציאות לעצמו כלל, וע"ד שנת"ל שאמיתית מציאות יש הנברא הוא יש האמיתי, ולכן גם בקשת צרכיו הפרטים אינה בסתירה לענין הביטול במציאות, לפי שגם מציאות יש הנברא הוא יש האמיתי. וכל זה הוא ע"י העבודה דכלי ריקן. אבל ענין מורדת הוא שאינו כלי לקבל, לפי שיש לו רצונות לעצמו, זה אני רוצה כו', ורצונותיו הזרים מטעים לפעמים גם את שכלו, שטוען זה אני יכול וזה אין אני יכול, והיינו, דהגם שיודע שכן הוא רצון העליון, ואין הקב"ה בא בטרונאי עם בריותיו³⁸, שמזה מובן שמאחר שתובעים ממנו אזי נותנים לו כח על זה, מ"מ, תוקף רצונותיו הזרים מטעה גם את שכלו שחושב שאינו יכול כו'. וזהו גם מה שפירש"י בענין תרמודאי, מלקטי עצים דקים ומתעכבים בשוק, דענין העצים הוא עה"ד טו"ר, שמזה נפלו הניצוצות למקום הקליפות כו', ומתעכבים בשוק היינו רה"ר טורי דפרודא³⁹. ובזה היא הפעולה דנרות חנוכה, שלהיותם בחי' המשכה מלמעלה למטה, בכחם להאיר גם את החושך דבחי' תרמודאי.

(ו) **וזוהי מעלת נרות חנוכה על נרות המקדש ונרות שבת, דנרות המקדש ושבת ענינם הוא העלאה מלמטה למעלה, משא"כ נרות חנוכה ענינם הוא המשכה מלמעלה למטה, שזהו ענין נעלה יותר. וזהו שנרות המקדש הם שבעה ונרות חנוכה הם שמונה, כמו כינור דלעתיד שיהי' של שמונה נימין⁴⁰, והוא בחי' השמיני שלמעלה מהשתלשלות⁴¹, והו"ע ח' פעמים הוי', בגימטריא יצחק⁴², שזהו שלעתיד יאמרו ליצחק כי אתה אבינו⁴³. ועז"נ והוי' יגי' חשכי, שמצד בחי' הוי' בתוספת וא"ו יוכל להאיר גם במקום החושך. ובזה נשלמת תכלית הכוונה להיות לו ית' דירה בתחתונים, דעיקר הכוונה היא שיאיר גם בחושך המטה כנ"ל, ודוקא עי"ז נעשה דירה לו ית', דענין הדירה הוא שהעצם דר בהדירה⁴⁴, והו"ע המשכת והתגלות העצמות למטה, להיות לו ית' דירה בתחתונים.**

(42) ראה אוה"ת חנוכה שכו, ב ואילך.
 סה"מ תרנ"ץ ע' קפב ואילך.
 (43) ישעי' סג, טז. שבת פט, ב.
 (44) אוה"ת בלק ע' תתקצו. שה"ש ע'
 תרעט ואילך. המשך תרס"ו ס"ע ג. ובכ"מ.

(38) ע"ז ג, א.
 (39) ראה תניא ספ"ג.
 (40) ערכין יג, ב.
 (41) ראה לקו"ת תזריע כא, ד.